

BAJCSI ILDIKÓ

SZLOVÁK TÖRTÉNÉSZEK
TRIANON-INTERPRETÁCIÓI
NAPJAINKIG

Az Osztrák-Magyar Monarchia és azon belül elsősorban a történeti Magyar Királyság felbomlásának a szlovák és magyar történeti értelmezései kezdettől fogva nagy különbségeket mutatnak. Trianonról és annak körülményeiről a magyar és a szlovák nemzeti történeti közgondolkodásban érthetően kezdettől eltérő narratívák élnek, de az elmúlt száz év magyar és szlovák történészgenerációi is másként ítélték meg a Monarchia és a soknemzetiségű Magyarország megszűnéséhez vezető előzményeket és okokat, mint ahogy egészen különbözőképpen jelölik ki a dualizmus kori előzmények és az 1918–1920 közötti sorsdöntő évek eseményeinek a súlypontjait is. Nemzeti megközelítésben a dualizmus kori Magyar Királyság felbomlása a magyarság számára kudarcot, a szlovák fél számára viszont a nemzet- és államépítő nacionális törekvések győzelmét jeleníti meg.

Trianon ugyanis a magyarságnak kollektív kulturális és történeti traumát jelent, hiszen az eseményhez a világháborús vereséget követően a történeti magyar állam területének 67%-os vesztesége, illetve 3,2 millió magyar elvesztése társul.¹ Ráadásul az utódállamok fennhatósága alá került kisebbségi magyar kényszerközösségek politikai helyzetének, kényszerkisebbségekké válásának problémái, sok tekintetben rendezetlen közösségi jogaik akkor és azóta is állandó frusztráció forrásaként szolgálnak. Ezzel szemben a szlovák történetírás újraértelmezéseinek hátterét éppen az állami legitimitás és a nemzeti önrendelkezés szempontjai biztosítják.

A csehszlovák győzelem és a magyar veszteség „dichotómiájának” következtében tehát a két fél Trianon-historiográfiája eltérő fogalmi és értelmezési keretrendszerek mentén alakult. Ezt jól jelzi például a magyar állam megnevezésének a különbsége: a szlovák történetírás

1 A kulturális trauma fogalmáról bővebben lásd Alexander, Jeffrey C. – Eyerman, Ron – Giesen, Bernard – Smelser, Neil J. – Sztompka, Piotr: *Cultural Trauma and Collective Identity*. University of California Press: Berkeley, 2004. 2–3. A trianoni béke alapján Magyarország területe – Horvátországot nem számítva – 282 ezer négyzetkilométerről 93 ezer négyzetkilométerre csökkent. A lakosság száma pedig 20,8 – illetve 18,2 – millióról 7,9 millióra fogyott. Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Osiris: Budapest, 2005. 201.

ugyanis az 1918 előtti Magyar Királyságot a saját nyelvekben használt „*Uhorsko*” fogalommal – tehát a románokhoz, szerbekhez, horvátokhoz hasonlóan évszázadok óta bevett történelmi névvel – jelöli, míg a Trianon utáni magyar államra a „*Maďarsko*”, azaz a magyar népnévből képzett országmegnevezést használja, amivel a két állam történelmi diszkontinuitását hangsúlyozza.² Azt is érdemes kiemelni, hogy miközben az 1918–1920-as események bizonyos mértékben a magyar és a szlovák historiográfia számára is „nullpontot” jelentenek, komoly hangsúlyeltolódásokat figyelhetünk meg a két történetírás tematizációjában.³ A magyar Trianon-értelmezésekkel ellentétben ugyanis, – amelyben mindig is előkerül a tragikus események *második Mohácsnak* nevezett metaforikus megközelítése – a szlovák fél főként Csehszlovákia 1918. októberi megalakulásától eredezteti az egész világháború utáni eseménysort. Magának az állam létrejöttének az előzményeként pedig előszeretettel hangsúlyozza a dualizmus kori Magyarország „szűkkeblű” nemzetiségpolitikáját, vagyis az „elnyomás toposzát”, amely egyébként – a cseh és szlovák nemzeti mozgalmak föderalista, autonomista követeléseinek folyamatos elutasítását hangsúlyozó érvek mellett – mindmáig a legerősebben ható sztereotipikus mozzanat. Különbségek pedig abban is megmutatkoznak, hogy amíg a magyarországi történetírásban számos szakmunka látott napvilágot, a szlovák historiográfián belül ehhez képest relatíve kevés történelmi feldolgozás született a kérdésben. Az is megfigyelhető, hogy a magyar historiográfia „kilengéseivel” szemben a szlovák történetírás sokkal kiegyensúlyozottabb képet mutat 1918–1920 történelmi reprezentációjában. Ugyanakkor a történelmi magyar állam dezintegrációjának és a csehszlovák nemzetállam megteremtésének történelmi értékelése szlovák „térfelel” is kezdettől fogva erősen függött egy-egy időszak politikai és ideológiai irányultságától.

2 Vörös László: A történelmi Magyarország szétesése és Trianon. Az 1918–1920 közötti események megjelenítése a magyar és szlovák történetírásban. *Limes*, 2011. 24 (1). 5–43, itt: 8. A történelmi értelmezés különbségeit, például a korszakhatár kijelölésének problémáit jelzi a két fél historiográfiai fogalomtárának az eltérése. Ismeretes, hogy a szlovák történetírás az 1918 előtti Magyar Királyságot a szlovák nyelvben évszázadokon át meghonosodott „*Uhorsko*” fogalommal jelöli, míg a Trianon utáni magyar államot már „*Maďarsko*” (Magyarország) néven említi, hasonlóképpen, mint a szerb vagy a horvát gyakorlat. Ezzel nyelvileg önmagában is lehetséges a történelmi diszkontinuitás, illetve megszakítottság hangsúlyozása a két időszak – ezáltal pedig – a két magyar állam között. A Trianon-fogalmak különbségei a szaktörténészek között kialakult nézeteltérésekben, vitákban is megnyilatkoznak. Ehhez lásd például az érsekújvári Trianon-vitát, amelyre a 2010. június 24–25-én Érsekújváron megszervezett *Magyarország felbomlása és a trianoni békeszerződés a magyar és szlovák kollektív emlékezetben, 1918–1920* című konferencián került sor. Uo. 9.

3 Michela, Miroslav: *Trianon labirintusaiban. Történelem, emlékezetpolitika és párhuzamos történetek Szlovákiában és Magyarországon*. Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet: Békéscsaba – Budapest, 2016. 61.

A két világháború közötti időszak

A fentiek érvényesek a két világháború közötti kánonra is, amely a professzionális történetírás hiányosságai következtében kevés történeti munka kiadását mutatja, a szaktörténeti művek száma tehát elenyésző volt az 1920-as években. Ráadásul a cseh és szlovák vonal nézetkülönbségei következtében a „csehszlovakista” és az autonomista szlovák néppárti („ludák”) – nemzeti koncepció szintén eltérő fejlődési tendenciákat mutatott.⁴

A „magyar elnyomás” toposzának beékelődésére az is erős hatást gyakorolt, hogy ebben az időszakban előszeretettel alkottak a témában a szaktörténetírókkal szemben az ún. „politikustörténetírók”. Közülük kiemelhetjük a „csehszlovakista” orientációt követő Karol Medvecký *Slovenský prevrat 1918* (Szlovák fordulat 1918) című négykötetes dokumentarista feldolgozását, valamint Fedor Houdek *Vznik hraníc Slovenska* (Szlovákia határainak kialakulása) című munkáját, amely visszaemlékezéseket, korabeli forrásokat és publicisztikai írásokat gyűjtött össze.⁵ Houdek viszont az események résztvevőinek emlékezései és értelmezései alapján elsőként tett kísérletet a szlovákiai határok kialakulásának elemzésére.

Az említett szerzők műveikben a történelmi Magyarország dezintegrációját elsősorban Csehszlovákia megalakulásának a legitimitásához kötötték, amelynek kedvelt toposza az „ezeréves elnyomás” hangsúlyozása volt. Ehhez olyan sztereotípiák kapcsolódtak, amelyek az „antidemokratikus, barbár és agresszív Magyarországot” állították szembe a demokratikus Csehszlovák Köztársasággal. Mindezekből a premisszákból következett, hogy az ezeréves elnyomó államnak – éppen ezért – szükségszerűen fel kellett bomlania, ebben a narratívában így a trianoni béke jelképezte az „igazságosságot”. Az említett toposzok nagy része a rendszerváltást követően tovább tartotta magát a mesternarratívában, vagyis a szlovák történetírás által kialakított nemzeti kánonban. S ahogyan a magyar historiográfiában, úgy a szlovák nemzeti történetírásban is gyakran megjelentek a szimbolikus nyelvezetre támaszkodó sztereotípiák.

Így például a két világháború között a csehszlovák egységtörekvésekkel elsőként szembeütköző és a szlovák nemzeti fejlődés sajátosságait hangsúlyozó fiatal szlovák szaktörténész, Daniel Rapant értelmezésében álltak össze rendszerré a „történelmi szükségszerűség”, a „nemzeti elnyomás” és az „antidemokratikus Magyarország” toposzai. Ezeknek a meggyökeresedésében minden bizonnyal erősen közrejátszott Rapantnak a pozsonyi csehszlovák

4 Az ún. „csehszlovakista” koncepcióról bővebben lásd Hudek, Adam: Slovenská historiografia a československé dejiny v rokoch 1918–1968. *Forum Historiae*, 2007. (1). 49–62, itt: 1–3. A ludáki irányról bővebben lásd Ján Rychlík (szerk.): První Československá republika v slovenské ľudácké a neoludácké historiografii. In: *Reflexe dějin první československé republiky v české a slovenské historiografii*. Historický ústav AV ČR: Praha, 1998. 7–84, itt: 71–84.

5 Medvecký, Karol A.: *Slovenský Prevrat. III*. Spolok sv. Vojtecha: Bratislava, 1931.; Houdek, Fedor: *Vznik Hraníc Slovenska*. Nákl. „Prúdiv”. Bratislava, 1931.

egyetem cseh tanárai által is elismert tehetsége, a tárgyalt korszak forrásait elsőként feltáró szorgalma, s publikáció révén gyorsan meghatározóvá vált szerepe a szlovák nemzeti történetírásban. Már az 1930-ban kiadott *Madarizácia, Trianon, revízia a demokracia* (Magyarosítás, Trianon, revízió és demokracia) című nagyszéjében Magyarország felbomlását történelmi szükségszerűségként értékelte, és a folyamatot az antidemokratikus rezsim elnyomásának következményeként mutatta be.⁶ Véleménye szerint a világháború végkifejlete, vagyis a központi hatalmak veresége kínált lehetőséget az elnyomott nemzetségek felszabadulására. Azt is hangsúlyozza, hogy Magyarország felbomlásának nemcsak nemzetiségi, gazdasági vagy társadalmi, de morális szempontból is komoly jelentősége volt.

Ez az interpretáció visszaköszönt František Hrušovský és František Bokes műveiben is, akik a Hitler által felszámolt Csehszlovákia utódjaként 1939 márciusában létrejött önálló Szlovákia saját nemzeti történelmének a megalkotásán fáradoztak, elutasítva és elvetve az előző két évtizedben egyeduralkodóvá vált „csehszlovakista” koncepciót.⁷ A szlovák nemzeti történelem első szintézisének szerzője, Hrušovský a második világháború éveiben egypárti, totalitárius „köztársaságként” működő szlovák állam „udvari történéskének” számított. Munkájában az ideológiai megközelítések kiemelten nagy szerepet játszottak. Az 1867-es kiegyezés után Magyarország felbomlását elkerülhetetlennek tartotta és pozitív eseménynek ítélte. Véleménye szerint a szlovákság története egy folytonos nemzeti fejlődésként leírható 1500 éves történet, ahol a végkifejletet az 1939. március 14-én létrejött szlovák állam jelenti. Bár a magyarokat ő is „pusztítókként” jelentette meg, narratívájában a csehek szintén a szlovákság ellenfeleit képezték. Bokes, a szlovák nemzeti történelem második szintézisének szerzője igyekezett Rapant koncepcióját követni.⁸ Ez egyrészt az ideológiai megkörtések feloldódását, másrészt a „barbár magyarság” toposzának a visszaszorulását is jelentette – a „magyar elnyomás” sztereotípiája viszont tovább élt a szaktörténészek körében.

A második világháborút követő időszak

A pártállami évek ideológiai elvárásai nemcsak a magyarországi, de a szlovák történetírás értelmezéseit is gyökeresen átírták. Ami a szlovák historiográfiában külön érdekességnek számít, hogy a marxista narratíva mellett továbbra is megmaradt a nemzeti történelem központba állítása. S bár a Csehszlovák Köztársaság létrejöttében az 1917-es októberi forradalom és a munkásmozgalom nyert főszerepet, a magyar „ezeréves elnyomás” toposza is tovább élt. Külön érdekesség, hogy a „csehszlovakista” orientációval szemben a szlovák

6 Rapant, Daniel: *Madarizácia, Trianon, revízia a demokracia*. Prúdy: Bratislava, 1930.

7 Hrušovský, František: *Slovenské dejiny*. Matica Slovenská: Bratislava, 1940.; Bokes, František: *Dejiny Slovenska a Slovákov. Od najstarších čias po oslobodenie*. SAVU: Bratislava, 1946.

8 Bokes, František: *Dejiny Slovenska a Slovákov. Od najstarších čias po oslobodenie*. SAVU: Bratislava, 1946.

történelmet már nem lehetett teljes egészében háttérbe szorítani. Egyúttal viszont megfigyelhető az úgynevezett „dehungarizáció” jelensége, vagyis a szlovákság, illetve Szlovákia történetének a kiszakítása a történelmi Magyarország történeti kereteiből.

Egy ideig az 1960-as években bekövetkezett ideológiai enyhülés sem hozott komolyabb elmozdulást a fenti kérdésekben, amit jól jeleztek a Magyar–Csehszlovák Történetész Vegyesbizottság erősen ideologikus vitái. Ezzel együtt Prágában és Pozsonyban 1968-ra a történeti kutatásokban is gyors liberalizálódás zajlott le. Itt elsősorban Lubomír Lipták nevét kell említenünk, akinek a *Slovensko v 20. storočí* (Szlovákia a 20. században) című könyve kiemelkedik a történeti munkák közül.⁹ Művében ugyanis jóval kevesebb a nemzeti teleologikus perspektíva, mint azt a korábbi munkákból megszokhattuk. Újdonságnak számít, hogy véleménye szerint Magyarország dezintegrációja egyáltalán nem volt szükségszerű, természetes folyamat. Hangsúlyozza, hogy az antant nagyhatalmai és a nemzetiségek politikai elitjei kulcsszerepet játszottak a történelmi események alakulásában. A történetírás megrekedt helyzetét viszont jól mutatja, hogy a nemzeti perspektívát kevésbé hangsúlyozó Liptákot több más „polgárinak” és „nacionalistának” minősült kollégájával együtt 1969-ben elbocsátották a Szlovák Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetéből, publikációs tevékenységét, könyvét pedig betiltották.

Az 1968-ban alkotmánytörvénybe foglalt cseh–szlovák föderáció létrejöttét követően a szlovák nemzeti narratíva fejlődésnek indult, s megerősödtek a nemzeti motívumok a csehszlovák állam megalakulásával kapcsolatos munkákban. Az első monografikus feldolgozás, mely részletesen kitért a Habsburg Monarchia szétesésének körülményeire és Magyarország dezintegrációjára, 1976-ban született meg. Szerzője, Marián Hronský 1987-ben kiadta az első világháború teljes időszakát 1918-ig tárgyaló munkáját.¹⁰ Emellett ki kell még említeni a szlovák marxista történetírás egyik központi alakjának, Viliam Plevzának *Rok osemnásty* (A tizenhét év) című könyvét.¹¹ Ebből a kötetből is jól látszik, hogy az 1918–1919. évi események teljes körű történeti értékelésénél a szlovák történetírásban a pártállami évek végéig a marxista ideológiai koncepciók szabták meg a historiográfia irányelvét. Az 1986 és 1992 között kiadott hatkötetes *Dejiny Slovenska* (Szlovákia története) című szlovák akadémiai szintézis 1986-ban megjelent negyedik kötetének csehszlovák állam kialakulásáról szóló fejezete is jól érzékelteti, hogy Magyarország felbomlásának „történeti szükségszerűsége”, a magyar nemzeti elnyomás tézise, valamint az osztályharcos narratíva stabilan tartotta magát az utolsó pártállami években is.¹²

9 Lipták, Lubomír: *Slovensko v 20. storočí*. Vydavateľstvo politickej literatúry: Bratislava, 1968.

10 Hronský, Marián: *Slovensko pri zrode Československa*. Pravda: Bratislava, 1987.

11 Plevza, Viliam: *Rok osemnásty: 1918*. Smena: Bratislava, 1988.

12 Butvin, Jozef: Vyvrcholenie národnoslobodzovacieho boja slovenského národa a vznik československého štátu. Prijatie Deklarácie slovenského národa. In: Cambel, Samuel (szerk.): *Dejiny Slovenska IV. (od konca 19. storočia do roku 1918)*. VEDA: Bratislava, 1986. 481–488.

A rendszerváltást követő évek szlovák történetírása

A rendszerváltást követően ismételten átalakult mind a magyar, mind a szlovák történetírás. A pártállami években kényszerből „szőnyeg alá söpört” nemzeti szempontok (új-ból) előtérbe kerültek a marxista-osztályalapú tézisekkel szemben. A szlovák történetírásban az 1989-es rendszerváltozás mellett a másik újraértékelési hullámot 1993 indította el, miután a korábbi évekhez képest nagymértékben megnövekedett a két világháború közti szélsőjobboldali ludák előzményekre és érvekre fogékony szlovák történeti publikációk száma. Ezt súlyosbította a pártállami évek historiográfiai öröksége, amely a nemzeti történelemre és a politikatörténeti megközelítésekre fókuszált. Ezek a Monarchia és a történeti Magyarország felbomlásának, Csehszlovákia megalakulásának leírásában jórészt visszatértek a két világháború közötti nemzeti narratívákhoz. Ez jellemezte Ladislav Deák 1995-ben *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918–1920* (Szlovákia és Magyarország az 1918–1920-as években) című munkáját is.¹³ Hasonló értelmezés, a „nemzeti dimenzió” kontinuitása volt jellemző a korábban egyértelműen „marxista” pozíciókat elfoglaló Marián Hronský kurzusváltására. A rendszerváltást követő műveiből elmarad az 1917–1918. évi háborúellenes mozgalmak osztályharcként való bemutatása. Ugyanakkor korábbi történeti interpretációihoz képest, egyre gazdagabb levéltári anyag alapján, a nemzeti felszabadulás narratívájában elemzi utolsó könyveiben az államjogi változásokhoz vezető belső fejlődést. Hronský 1998-ban adta ki a *Boj o Slovensko a Trianon 1918–1920* (Harc Szlovákiáért és Trianon 1918–1920) című harmadik kötetét.¹⁴ Emellett a 2011-ben publikált *Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti 1918–1920* (Trianon. Szlovákia határainak kialakulása és biztonságának problémái 1918–1920) című könyve kiemelkedő a Monarchia dezintegrációjának és Csehszlovákia megalakulásának értelmezésében, bár azt is jelezni kell, hogy komolyabb elmozdulás ebben a munkában sem történt. Ugyanakkor Hronskýnak ez utóbbi nagymonográfiájáról Szarka László megjegyezte, hogy ez az egyetlen olyan szakszerű feldolgozás, „amely a Monarchia és azon belül a Magyar Királyság felbomlása, a csehszlovák egység keretei közt megvalósult szlovák önrendelkezés mellett megvizsgálta a Szlovákiával kapcsolatos kérdések eldöntésének módját, a győztes nagyhatalmak szerepét is”.¹⁵ Mindeközben azt is érdemes jelezni, hogy például Dušan Kováč Szlovákia történetét feldolgozó összefoglaló, magyarul is megjelent monográfiájában már igyekezett a korábbi mítosztermelő állásfoglalásoktól távol maradni és egy jóval visszafogottabb, mérsékelt nemzeti vonal irányába elmozdulni a vizsgált témakörben. Ehhez hasonló szemléletmód jellemzi a *Slovensko v 20.*

13 Deák, Ladislav: *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918–1920*. Matica Slovenská: Martin, 1995.

14 Hronský, Marián: *Boj o Slovensko a Trianon 1918–1920*. Národné Literárne Centrum: Bratislava, 1998.

15 Szarka László: Párhuzamos jelenségek a magyar és szlovák történetírásban, köztörténetben. *Történelmi Szemle*, 2012. 54 (3). 469–490, itt: 484–485.

storočí (Szlovákia a 20. században) című sorozat Dušan Kováč által szerkesztett II., valamint Bohumila Ferenčuhová és Milan Zemko szerkesztésében megjelent III. kötetének vonatkozó részeit is.¹⁶ Ahogyan azt Miroslav Michela is megjegyezte, a 2007-es év környékén a szlovák historiográfia színterén egy komolyabb generációváltás következett be, amelynek fontos jelét adta a kutatói és pedagógiai álláscserék folyamata, a fiatal – bár korántsem – homogén nemzedék szakmai térhódítása.¹⁷ A fiatal nemzedék színrelépése teret adott a kritikai szempontok megjelenésének a szlovák történetírásban, amelyre tehát a 2000-es évek közepétől szintén sor került a Magyarország dezintegrációját és Csehszlovákia megalakulását feldolgozó témákban. A posztmarxista és nacionalista örökség mellett tehát a szlovák történetíráson belül párhuzamosan megjelentek a kritikai, transznacionális, komparatív megközelítések is. Michela maga is besorolható az újító – mára már középnemzedéknek számító – történészek körébe. 2009-ben *Pod heslom integrity. Slovenská otázka v politike Maďarska 1918–1920* (Az integritás jelszava alatt. Magyarország politikájában 1918–1921) címmel megjelent első monográfiája azért is különösen fontos, mert fiatal kutatóként ő volt az első olyan szlovák történész, aki a történeti Magyarország felbomlását követő magyar kormányzatok csehszlovák politikájára, illetve a korabeli magyarországi viszonyokra fókuszált, s így főként a magyarországi bel- és külpolitikai alternatívákra összpontosított.¹⁸ Michelának ez a korai munkája Vörös László véleménye szerint egyébként a hetvenes és nyolcvanas évek ún. „steril” megközelítéséhez hasonlítható, és egyértelműen a kritikai – alternatív – vonal megjelenését erősíti a szlovák Trianon-kutatásokban. Szintén 2009-ben látott napvilágot a Gabriela Kilianová, Eva Kowalská és Eva Krekovičová által szerkesztett *My a tí druhí v modernej spoločnosti* (Mi és ők a modern társadalomban) című tanulmánykötet.¹⁹ A könyv a nemzeti mítoszokkal, történelmi mitizálások témájával foglalkozik elsősorban a szlovák nemzeti társadalom vonatkozásában. A kötet próbálja elhelyezni a Trianon-jelenséget a szlovák emlékezetben. A *Mýty naše slovenské* (A mi szlovák mítoszaink) című nagy sikerű munkájuk pedig egy példátlanul erős leszámolás többek között a magyar elnyomás toposzával (pl. Andrej Findor írása) vagy a szlovákok áldozati szerepével (Vladimír Krivý és Elena Mannová írása).²⁰ Emellett persze azt is jelezni kell, hogy a nacionalista irányvonal tovább él a szlovák historiográfiában, ahogyan ezt jól mutatja Ladislav Deák 2010-ben *Od Trianonu po malú vojnu (Trianontól a kis háborúig)* címmel a magyarok két világháború közötti agresszív politikájának tárgyában kiadott munkája, amely azonban

16 Kováč, Dušan (szerk.): *Prvá svetová vojna 1914–1918*. VEDA: Bratislava, 2008.; Ferenčuhová, Bohumila – Zemko, Milan (szerk.): *V medzivojnovom Československu 1918–1939*. VEDA: Bratislava, 2012.

17 Michela, 2016. Trianon labirintusaiban, i.m. 226–227.

18 Michela, Miroslav: *Pod heslom integrity. Slovenská otázka v politike Maďarska 1918–1921*. Kalligram: Bratislava, 2009.

19 Kilianová, Gabriela – Kowalská, Eva – Krekovičová, Eva (szerk.): *My a tí druhí v modernej spoločnosti*. Veda: Bratislava, 2009.

20 Findor, Andor: Tisícročná poroba? In: Krekovič, Eduard – Mannová, Elena – Krekovičová, Eva (szerk.): *Mýty naše slovenské*. Academic Electronic Press: Bratislava, 2005. 71–76.

véleményünk szerint módszereiben és stílusában közelebb áll a *public history* műfajához, mint egy szaktörténeti íráshoz.²¹

A Trianon-értelmezéseken belül a rendszerváltást követően is feltörő belső feszültségek jelenlétét egyébként jól jelezte Roman Holec 2011-ben Trianoni rituálékkal kapcsolatos tanulmánya a magyar történetírás „Trianon-jelenségéről”.²² Holec – akire egyébként visszafogottabb és objektív értékelések voltak jellemzőek – szintén egy szélsőséges, elfogult és nacionalista irányú állásfoglalást adott Trianonról és a magyarországi történetírás Trianonképéről. Az általa „Trianon-hisztériának” nevezett jelenséget a magyar történetírás „krónikus betegségének” tekintette, amelyhez szerinte minden magyarországi történész asszisztál, függetlenül attól, hogy sérelmi vagy a kritikai módszerekkel dolgoznak-e. Holecnek erre a magyarországi történetírásban jelenlévő irányzatokat, megközelítéseket szélsőségesen leegyszerűsítő tanulmányára több reflexió érkezett magyar részről, majd 2011-ben egy Pozsonyban megszervezett szlovák–magyar történészvitéra is sor került.²³

Arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy a kritikai szempontú írások terén is történetek előrelépések az elmúlt években. Ezt mutatja, hogy 2013-ban a fiatal szlovák történésznemzedék tagjainak, Miroslav Michela és Vörös László szerkesztésében *Rozpad Uhorská a trianonská mierová zmluva. K politikám pamäti na Slovensku a v Maďarsku* (Magyarország felbomlása és a trianoni békeszerződés. Emlékezetpolitikák Szlovákiában és Magyarországon) címmel megszületett az első olyan multiperspektivitásra törekvő munka, amely szlovák és magyar történészek bevonásával közölt tanulmányokat Magyarország felbomlásának témájában.²⁴ A társadalomtörténeti szempontú elemzések és emlékeztörténeti írások mellett a kötet az oktatásban és a történelemtankönyveken belül megjelenő Trianon-értelmezésekkel foglalkozik. Emellett szólnunk kell még Miroslav Michela 2016-ban, a békéscsabai Szlovák Intézet és Demmel József által kezdeményezett *Korridor* sorozat részeként *Trianon labirintusaiban. Történelem, emlékeztetpolitika és párhuzamos történetek Szlovákiában és Magyarországon* címmel megjelent tanulmánykötetéről.²⁵ Írásai számos fontos megállapítást tartalmaznak a szlovák történetírás jelenlegi helyzetéről, annak

21 Deák, Ladislav: *Od Trianonu po malú vojnu*. Eko-konzult: Bratislava, 2010.

22 Holec, Roman: Trianonské rituály alebo úvahy nad niektorými javmi v maďarskej historiografii. *Historický časopis*, 2010. (2). 291–312. Az írás egyébként magyar nyelven is napvilágot látott. Roman Holec: Trianoni rituálék, avagy gondolatok a magyar historiográfia egyes jelenségeiről. *Fórum*, 2011. 13 (4). 109–132.

23 Holec cikkére reagált például Zahorán Csaba 2011-ben a *Történelmi Szemle* hasábjain megjelent cikkében. Zahorán Csaba: A Trianon-jelenség pozsonyi tükrében. *Történelmi Szemle*, 2011. 53 (4). 591–613. Ezen kívül Szarka László is írt egy eszmefuttatást a cikk kapcsán a szlovák és a magyar historiográfia párhuzamos jelenségeiről. Szarka László: Párhuzamos jelenségek a magyar és szlovák történetírásban, köztörténetben. *Történelmi Szemle*, 2012. 54 (3). 469–490.

24 Michela, Miroslav – Vörös László (szerk.): *Rozpad Uhorská a trianonská mierová zmluva. K politikám pamäti na Slovensku a v Maďarsku*. Historický ústav SAV: Bratislava, 2013.

25 Michela, 2016. *Trianon labirintusaiban*, i. m.

hiányosságairól és azokról a problémákról, amelyek a szlovák–magyar közös diskurzus megteremtésével szemben mindmáig erősen hatnak. Ennek azért is van jelentősége, mert ez a fiatal, mára egyre inkább középnemzedék volt képes elsőként kitermelni azokat a – nem nagyszámú – „steril” történeti feldolgozásokat Magyarország felbomlása és Csehszlovákia megalakulása témájában, amelyek egyúttal értelmes viták kiindulópontjait jelenthetik a Trianon-kép újraformálásában. Ennek a nemzedéknek a termékeny munkája sokáig mégis csupán visszafogott keretek között zajlott a szlovák történészek körében. Azt is hozzá kell tenni, hogy továbbra is kevés érdemi vitára kerül sor nemcsak a „trianoni trauma” kapcsán, de a szlovákok számára jóval fontosabb 1918-as csehszlovákiai államalakulás témájában is. Legújabban például Ondrej Ficeri *Vállalni a felelősséget Trianonért* 2019-ben magyarul is megjelent tanulmányában látjuk az 1918–1920-as eseménysor erősen nemzeti megközelítésének érvényesülését, ahol a fiatal szerző a magyar elitek több száz éves kudarcaira vetíti ki Trianon eseményeit.²⁶ Ficeri, aki doktori disszertációja alapján 2019-ben a Trianont követő Kassa történetéről kiadott könyvében a „többrétegű” történetírás jelentőségét hangsúlyozta, fenti tanulmányában a magyar és a szlovák történetírás esetében is a „hibás kódok” helyreállítása mellett a nemzeti narratívák központba állítását javasolta.²⁷ Trianon magyar és szlovák történeti megítélésének 1989-et követő historiográfiai értelmezési különbözőségei ugyanakkor abban is jól megmutatkoznak, hogy míg a magyar térfélen – ahol a történészek közéleti szerepe erősebb a szlovák kollégákkal összehasonlítva – Trianon a rendszerváltás óta a legkedveltebb történeti témák közé tartozik, 2020-ban pedig, a trianoni békeszerződés 100. évfordulója alkalmából a kérdéskör iránti szakmai és olvasói érdeklődés még inkább felértékelődött, a szlovák történészközösség némiképp visszafogottabb keretek között emlékezett meg Csehszlovákia létrejöttének 100. évfordulójáról.

Mindezzel együtt 2020-ban Trianon 100. évfordulója alkalmából egy újabb monográfia született a témában Roman Holec tollából: *Trianon. Triumf a katastrofá* (Trianon. Győzelem és katasztrófa) címmel.²⁸ A szerző munkájában a nemzetiségpolitika kritikájának rendszerbe foglalására törekszik és nem pusztán az asszimilációs politikára koncentrálna, de igyekszik a dualizmuskori Magyar Királyság társadalmi modernizációjának nemzetiségeket is érintő sikereit hangsúlyozni. Ugyanakkor az asszimilációs politikában jelöli

26 Ficeri, Ondrej: Vállalni a felelősséget Trianonért. *Történelmi Szemle*, 2019. 61 (4). 763–776.

27 Ficeri, Ondrej: *Potrianonské Košice. Premeny etnických identít obyvatelov Košíc v medzivojnovom Československu*. VEDA: Bratislava. 2019. 275.; Ficeri, 2019. Vállalni a felelősséget, i. m. 776.

28 Holec, Roman: *Trianon – Triumf a katastrofá*. Marenčin PT: Bratislava, 2020. A könyvről kiváló recenziót közölt Zahorán Csaba, aki a könyv előnye mellett azt is hangsúlyozta, hogy a szerző „Csehszlovákia »híveként« csak üdvözölni tudja a történelmi Magyar Királyság felosztását, hiszen az előbbi léte eleve az utóbbi tagadására épült. Ezt az elfogultságát pedig nem is tudja levetkőzni, ami abban is megnyilvánul, hogy noha jócskán foglalkozik Trianon magyarországi előzményeivel, a Csehszlovákiára kevésbé kedvező fényt vető – 1920 vagy 1945 utáni – következményekre mindössze néhány utalás szintjén tér ki”. Zahorán Csaba: Marie Antoinette fekete hollója. *Regio*, 2021. 29 (2). 279–296, itt: 296.

meg a történeti ország 1914 előtti politikai csapdáját. A könyv ismételten bizonyítja, hogy Trianon nem volt elsőrendű fontosságú a szlovákság számára, hiszen 1918. október 28–30-án már minden eldőlt. Az utolsó bekezdésekben pedig Holec azt is kifejti, hogy a magyar államnak 100 éve volt arra, hogy bebizonyítsa, Trianon igazságtalan volt. Ehelyett a második világháborúban a rossz oldalra állt, és a szomszédságpolitikában, az európai politikai kérdésekben rendre ugyanazokat a hibákat ismételték. Mindazonáltal elismeri, hogy az érintett hárommilliónyi kisebbségi magyar számára a döntés valódi tragédiát jelentett, különösen a második világháború után ismét kiéleződött helyzetekben. Egyébként Holec munkája 2022-ben magyar nyelven is napvilágot látott.²⁹

Trianon emlékezete napjainkban

A fentiek alapján elmondható, hogy a szlovák historiográfián belül még a rendszer-váltást követően is viszonylag kevés olyan kritikai háttérű munka született, amely képes átlépni a szakma láthatatlan határait és „Trianonról mint a magyarság traumatikus eseményéről” beszélni.³⁰ A magyar történetírásban pedig a szlovák nézőponthoz hasonlóan mindmáig ugyanúgy jelen vannak azok a nemzeti sztereotípiák, amelyek az önreflexivitást, illetve a tágabb viszonyrendszert mellőzve egy-egy személyhez vagy csoporthoz köthető eseménysornak – például a Károlyi-kormány vagy épp a Tanácsköztársaság elhibázott lépéseinek – tulajdonítanak túlságosan nagy jelentőséget a Trianon-kérdéskörben. Ugyanakkor az 1918–1920-as események megítélésének 1989-et követő historiográfiai nézőpontjai továbbra is nagy különbségeket mutatnak a szlovák és a magyar térfélen. Ez megmutatkozott abban is, hogy 2020-ban, vagyis a trianoni békeszerződés 100. évfordulója alkalmából magyar térfélen a kérdéskör iránti szakmai és olvasói érdeklődés még inkább felértékelődött, a szlovák történészközösség visszafogottabb keretek között emlékezett meg Csehszlovákia létrejöttének 100. évfordulójára.

Ugyanakkor vitathatatlan, hogy az 1918–1920-as események történeti értelmezéseinek a szlovák térfélen is fontos szerepe van a nemzeti identitás formálásában. Az 1918-as évfordulós kiadványok közt egy tanulmánykötetet és két forráskötetet érdemes külön is megemlítenünk. A Szlovák Köztársaság Belügyminisztériumának levéltári főigazgatósága által Kassán megrendezett nemzetközi centenáriumi konferencia anyagait közreadó és az ugyancsak Kassán, a Kelet-szlovákiai Múzeumban megrendezett kiállítás alkalmából

29 A monográfia ajánlását Szarka László írta meg, aki felhívta a figyelmet a közös gondolkodás megteremtésének a jelentőségére. Holec, Roman: *Diadal és katasztrófa. Trianon egy szlovák történész szemével*. Lábnyom Könyvkiadó – Vydavateľstvo Zelený Kocúr s.r.o.: Budapest – Somorja, 2022.

30 Michela, 2016. Trianon labirintusaiban, i. m.

megjelentetett *Kassa 1918–1938* című tanulmánykötet mellett a szlovák regionális levéltárak gyűjteményeiből összeállított dokumentumkötet is azt jelezte, hogy a szlovák történetírásban is felértékelődött a lokális és regionális elemzések jelentősége.³¹

Ugyanakkor azt is érdemes jelezni, hogy szlovák térfélen olyan folyamatok indultak meg Trianon 100. évfordulója alkalmából, amelyekre korábban nem volt még példa. Ennek egyik előzményét az jelentette, hogy Igor Matovič szlovák kormányfő 2020. június 2-án egy baráti találkozóra invitálta Szlovákia száz magyar közéleti személyiségét. A rendezvényen a szlovák miniszterelnök azt is kijelentette, hogy „*a történelmi Magyarország a közös múlt része, s ő személy szerint megérti a magyarok Trianonnal kapcsolatos fájdalmait*”.³²

Mindemellett a Trianon-kérdéskör értelmezésének elmozdulását jelzik azok a projektek is, amelyek már árnyaltan tárgyalják az államváltás témáját. Közéjük tartozik például Erik Štenpien, a kassai Pavol Jozef Šafárik Egyetem Jogi Kara docensének Trianon-projektje, amely jogtörténeti szempontból vizsgálja meg a trianoni békeszerződést. A fentiekben már említett – Roman Holec vagy épp Ondrej Ficeri – által kiadott munkák is azt jelzik, hogy a szlovák historiográfia egy része képes Trianont összetett történelmi folyamatként megjeleníteni. Ezt jól jelzi Szeghy-Gayer Veronika megjegyzése is, aki a fenti munkákra utalva hangsúlyozza, hogy „*néhány éve szinte még elképzelhetetlen lett volna, hogy egy szlovák író vagy történész bármelyik szlovák város két világháború közötti történetének olyan címet adott volna, amelyben a »Trianonnal« jelölt korszakhatár nem a szlovák győzelmet jelenti, s amely nem az adott helyi társadalom 1918 utáni szlovákosodásáról szólott volna*”.³³ Ugyanakkor jelzésértékűek azok a történelmi megnyilatkozások is, amelyek a szlovák állami tévécsatorna által közvetített *Do križa* című beszélgetőműsorban hangzottak el Szarka Lászlótól, valamint Roman Holec-től.³⁴ Ez utóbbi szlovák történész a vita során azt is kijelentette, hogy a trianoni békeszerződés igazságtalan volt. De a 2020 szeptemberében a pozsonyi Egyetemi Könyvtár épületében az állami levéltárak által megszervezett és egy konferenciával is egybekötött Trianon-kiállítás is azt bizonyítja, hogy a szlovák történész szakma egy része mára már képes az államváltást összetett és sok összetevős folyamatként szemlélni.³⁵ Emellett

31 Jarinkovič, Martin – Kárpáty, Vojtech – Dulovič, Erik (szerk.): *Košice 1918–1938. Zrod metropoly východného Slovenska*. Ministerstvo vnútra – Štátny archív v Košiciach: Košice, 2018.; Bandoľová, Margita – Dulovič, Erik – Feješová, Mária – Guba, Ivan – Chorvát, Peter – Meliš, Jozef – Tokárová, Lucia (szerk.): *Od Uhorského kráľovstva k Československej republike. Dokumenty z fondov slovenských regionálnych archívov k udalostiam v rokoch 1918–1919*. Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky – Štátny archív v Košiciach: Bratislava – Košice, 2018.; Tokárová, Lucia – Pavlovič, Richard (szerk.): *Na ceste k slovenskej štátnosti*. Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky – Štátny archív v Košiciach: Bratislava, 2018.

32 Szeghy-Gayer Veronika: Szlovák Trianon-újdonságok. *Trianon 100*, 2020. október 15. Letöltés helye: www.trianon100.hu; letöltés ideje: 2022. 11. 04.

33 Uo.

34 Uo.

35 Uo.

természetesen azt is jelezni kell, hogy szlovák térfélen továbbra is jelen vannak azok a nacionalista hangvételű dilettáns történeti munkák, amelyek a trianoni kérdéskörben képtelenek felülemelkedni az egyoldalú, magyarellenes nézőpontra. Ezt igazolja például Edita Tarabčáková *Stala sa Maďarom krivda? Skutočná pravda o Trianone* (Sérelem érte a magyarokat? A valódi igazság Trianonról) című 2020-ban kiadott munkája is.³⁶ Hasonlóan elmaradt Holec Trianon monográfiájától Ferdinánd Vrabel és Ján Gábor *Život národa je večný. Sto rokov od Trianonu 1920–2020* (A nemzet élete örök. Száz év Trianon óta 1920–2020) című, 222 oldalas kiadványa, amely könyv Zahorán Csaba megfogalmazása szerint is „csak részben számít történeti munkának. Jóllehet ismerteti az első világháború végi előzményeket, amelyekre a későbbiekben is gyakran visszautal, azok inkább csak magyarázzák, segítik megérteni – vagy a szerzők értelmezésében: »leleplezni« – a rendszerváltás utáni magyar nemzetpolitikai – a szerzők szerint valójában revizionista – törekvéseket”.³⁷ Azt sem szabad elfelejteni, hogy a szlovák sajtó (*Pravda, Postoj, Literárny týždenník*, stb.) tele volt a 100. évforduló kapcsán megjelent igen éles Trianon- és revízióellenes cikkekkel. Leggyakrabban a *Pravda* napilap szerzője, Vladimír Jancura közölt ilyen hangvételű írásokat.³⁸

Mindezzel együtt elmondható, hogy a fentiekben jelzett dilettáns könyvek nem képviselik a szlovák történeti fősodrot Trianon kapcsán, a 2020. évi folyamatok pedig pozitív elmozdulást mutatnak a korábbi szlovák historiográfiai koncepciókhoz képest. Ezek az új megközelítések pedig jóval nyitottabbak az önreflexív magyar történetírás irányába.

Magyar térfélen pedig elsősorban azok a nemzetközi szintű, új módszertannal és témákkal dolgozó kutatások jelentik Trianon újszerű vizsgálatának az alapját, mint amilyen a budapesti Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetén belül működő, Ablonczy Balázs vezette Trianon 100 MTA Lendület Kutatócsoport tevékenysége.³⁹ Összefoglalva elmondható, hogy a történészek nagy többsége napjainkban Trianont az egyoldalú álláspontok mellett egy komplex folyamatként szemléli, amelyhez több tényező vezetett el.⁴⁰ A világháború következtében elmaradt, később azonban

36 Tarabčáková, Edita: *Stala sa Maďarom krivda? Skutočná pravda o Trianone*. Eko-konzult: Bratislava, 2020.

37 Zahorán Csaba: A trianoni évszázad egyik szlovák olvasata. *Trianon 100*, 2022. január 2. Letöltés helye: www.trianon100.hu; letöltés ideje: 2022. 11. 07.; Gábor, Ján – Vrabel, Ferdinand: *Život národa je večný. Sto rokov od Trianonu 1920–2020*. Perfekt: Bratislava, 2020. Ez utóbbi mű megjelenését egyébként a Szlovák Nemzeti Tanács is támogatta, a szerzők pedig az Egon Erwin Kischről elnevezett dokumentumirodalmi díjat is megkapták érte.

38 Erről lásd például: Jancura, Vladimír: Trianon – slovo, po ktorom behá mráz po chrbe (Trianon – egy szó, amelytől végigfut a hideg a háton). *Pravda*, 2020. június 4. Letöltés helye: www.zurnal.pravda.sk; letöltés ideje: 2022. 11. 07.

39 *Trianon 100*. Letöltés helye: www.trianon100.hu; letöltés ideje: 2022. 11. 04.

40 Romsics Ignác: Trianon valódi okairól és a feldolgozhatatlan következményeiről. *Infostart*, 2020. június 1. Letöltés helye: www.infostart.hu; letöltés ideje: 2022. 11. 04.

megtartott 100. évfordulós rendezvények pedig újabb lehetőséget jelenthetnek az újszerű és gazdag Trianon-diskurzus megteremtésének a szlovák és a magyar történészek között.

Összegezve azt mondhatjuk, hogy miközben a kelet-közép-európai régió nemzeti történetírásaiban Trianon kapcsán az egyes nemzetek között még mindig igen komoly nézeteltérések jelentkeznek, ma már nem annyira ideológiaterhelt a témakör szakmai értelmezése, hogy ne lehetne érdemi vitákat folytatni. Ezt pedig mi sem bizonyítja jobban, mint az elmúlt évek során létrejött fórumok, magyar–szlovák történésztalálkozók, közös kiadványok, tanulmányok a szlovák, illetve magyar folyóiratokban, amelyekre a „közös történelem” jobb megismerése érdekében került sor.⁴¹ A sokszor egyoldalú politikatörténeti leírások helyett pedig az elmúlt években minkét oldalon megszülettek már a társadalom- és művelődéstörténeti kontextusban, illetve az emlékezetpolitika oldaláról vizsgálódó kutatások is, amelyek sok tekintetben rávilágítanak a nemzeti történetírás frusztrációinak a gyökereire. Ez pedig hosszú távon lehetőséget biztosíthat a közép-európai múlt közös érintkezési pontjainak az eddiginél rendszerszerűbb felhasználására, ezzel egyidejűleg pedig elősegítheti a visegrádi államok közös regionális történeti önképének a kialakítását.

41 Meg kell azonban említenünk a Szlovák–Magyar Történész Vegyesbizottság 2008–2012 közötti kutatási projektjét, melynek célja a vitás kérdések közös egyeztetése volt. Ennek keretén belül tizenhat konfliktusos témakörben születtek meg közös tanulmányok. 1918–1920 alapkérdéseiben Ablonczy Balázs és Marián Hronský közös – kéziratban maradt – tanulmánya a nézőpontok, megközelítések különbségeinek és a két nemzeti mesternarratíva ellentéteinek rögzítéséig jutott. Közös álláspontot azonban egyetlen fontos kérdésben sem sikerült kialakítaniuk. A közös szlovák–magyar történelemtankönyv elképzelése pedig szintén meghiúsult. Ehhez lásd: Szarka László: A közös történelem nehéz öröksége. *Regio*, 2014. 22 (1). 156–192.